

Sosialistler nämüçin şowsuzlyga uçrady?

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 24 январа, 2025

Sosialistler nämüçin şowsuzlyga uçrady? SOSIALISTLER NÄMÜÇIN ŞOWSUZLYGA UÇRADY?

Talibanyň häkimiýeti ele geçirme meselesinde almaly dersler bar:

Birinji anyklama: Atatürküň oňaran işini Amanulla han nämüçin oňarmady?

1919-njy ýylyň 28-nji fewraly: Emir tagta çykan günü Owganystanyň garaşsyzlygyny yglan etdi. Birinji jahan urşundan çagşap çykan iňlis-hindi goşuny bilen owgan goşunynyň arasynda bolup geçen ownuk-uşak birküç sany çaknyşygy hasaba almanyňda, hiç hili garşylyk bolmady. Iňlisler 1919-njy ýylyň 8-nji awgustynda Owganystanyň garaşsyzlygyny ykrar etdi.

Amanulla han 1921-nji ýylda Türkiýe bilen dostluk şertnamasyny baglaşdy. Şol ýyl 1921-nji ýylyň türk konstitusiýasyny nusga alyp taýýarlardan owgan konstitusiýasyny 1923-nji ýylda güýje girizdi.

Onuň görüm-göreldelek alýan adamy "Agam" diýip ýüzleneni Atatürkdi, ol Owganystany dünýewi we zamanabap ýurda öwürmek isledi.

Erkekleriň şlýapa geýmegini we döwlet edaralaryna kostýum-jalbarly girmegi hökmany düzgüne öwürdi. Kämillik ýaşyna ýetmedik gyzlaryň durmuşa çykarylmalygyna çykarylmalygyna, peç we burka (owgan zenanlarynyň tutuş ýüz-gözünü ýapýan eşigi -t.b.) garşy göreşdi.

Aýal-gyzlaryň jemgyýetçilik guramalaryna işjeň gatnaşmagyny, özbaşdak topar döredip bilmeklerini, hatda syýasata girmeklerini üpjün etdi.

Adyna "dinsiz patyşa" goýdular, serhet ýakasyndaky taýpalar aýaga galdy. Gozgalanyň maksady şudy: Owganystanyň 1919-njy

ýylda gol çekilen Rawalpindi şertnamasy esasynda gazanan garaşsyzlygy kagyz ýüzündäki boş sözler bolup galdy: iňlisler hususanam serhet ýakalaryndaky taýpalaryna düýpli täsir edip biljek mümkinçilikleri özünde saklap galdy: on ýyldan soň amatly wagtyny peýläbem topalaň çykartdy.

Goşmaça şuny-da belläp geçeliň: Amanulla han 1927-nji ýylda aýaly bilen Müsürde, Fransiýada, Belgiýada, Şweýsariýada, Germaniýada, Angliýada, Russiýada bolup, Türkiýä gelende, Atatürk oňa duýdurypdy:

– Ýurduña doly eýelik etmänkä bular ýaly uzak wagtlaýyn sapara çykmagyň dogry däl!

Atatürk bu babatda mamlady: ol 1927-nji ýyla çenli Şeýh Said ýaly feodallaryň turzan on topalaňyny basyp ýatyrypdy.

Amanulla han agdaryldy...

Yzyndan häkimiýete gelen: "Allanyň habarçysy" adyny alan Habidulla Kalakani we iňlisleriň ýapjasy Muhammet Nedir şa modernistik ösüş maksatnamalarynyň ýoguna ýandy.

• RESPUBLIKA GURULDY

Ikinji anyklama: Atatürküň oňaran işini Muhammet Zahir şa nämüçin oňarmady?

1933-nji ýylyň 8-nji noýabry: Zahir şa kakasy Nedir şa öldürlensoň tagta geçdi. Fransiýanyň Montpellier uniwersitetini tamamlady. Günbatara açyk pikirlidi. Ol Owganystanyň ilkinji modern uniwersitetiniň düýbünü tutdy.

SSSR-den we ABŞ-dan alan kömekleriniň hasabyna suwaryş desgalaryny, gara ýollaryny gurdy.

Saýlaw hukugy, erkin saýlawlar, aýal-gyzlaryň medeni hak-hukuklary boýunça birnäçe kada-kanunlary kabul edip, döwrebap ädimleri ätdi. Owganystany modern demokrat döwlete öwürmek isledi. Şu maksat bilen 1964-nji ýylda Konstitusiýa taýýarlatdy. Emma reformalardan kanagatlanmadyk premýer-ministr (öz çykany) Muhammet Dawut han tarapyndan häkimiýetden çetleşdirildi...

Üçünji anyklama: Atatürküň oňaran işini Muhammet Dawut han nämüçin oňarmady?

1973-nji ýylyň 17-nji iýuly:

Dawut han Owganystan respublikasyny gurdy.

Ýörelgä uýup, özüni "şa" yglan etmedi: "Döwlet ýolbaşçysy-Prezident" diýip kesgitledi. (Döwlet agdarlyşygyny geçirende sosializmiň tarapdarlary bolan Owganystanyň Halk demokratik partiýasynyň (PDPA) ofiserlerinden goldaw alandygy üçin "Gyzyl hökümdar" lakamyny aldy.)

Prezident respublikasyny gurjak boldy. Rewolýusion partiýany gurdy. Ähli banklary döwletiň eýeçiligine geçirenem bolsa, sosialist syýasaty ýumşatmaga başlady. Müsür, Türkiýe, Saud Arabystany, Eýran ýaly Sowet Soýuzyna garşy gidýän döwletler bilen gatnaşyga girdi. Çepçilerden (sosialistlerden), konserwatiwlerden (dindarlardan) daşlaşyp amerikanparaz liberallara ýakynlaşdy. Çepçi PDPA bilen harçaňlaşmaga başlady.

Owgan goşunynyna we polisiýasyna amerikan goldawly Müsüriň tälim bermegi hem-de hökümet bilen goşundaky möhüm wezipeleriň agramly bölegini puştunlara berip, özbeklerdir täjikleri ikinji derejeli raýat hasaplamagy sabyr käsäni pürepür etdi. Netijede:

1978-nji ýylyň 27-nji aprelinde çepçi ofiserleriň döwlet agdarlyşygy bilen häkimiýetden agdaryldy.

• A ÇEPÇI HÄKIMIÝETLER

Yzly-yzyna gelen çepci-sosialist liderler:

Dördünji anyklama: Atatürküň oňaran işini Nurmuhammet Taraky nämüçin oňarmady?

Bäşinji anyklama: Atatürküň oňaran işini Hafizulla Emin nämüçin oňarmady?

Altynjy anyklama: Atatürküň oňaran işini Babrak Karmal nämüçin oňarmady?

Ýedinji anyklama: Atatürküň oňaran işini Hajymuhammet Çamkani nämüçin oňarmady?

Sekizinji anyklama: Atatürküň oňaran işini Muhammet Nejibulla nämüçin oňarmady?

Çepçi häkimiýetler 1978-nji ýyldan 1992-nji ýyla çenli Owganystanda 14 ýyl häkimiýetde galdy.

Atatürküň häkimiýetiniň ömri 15 ýyllydy. Eýse:

Atatürk nädip oňardy-da, "modernist" liderleri-de hasaba goşsak, 1919-njy ýyldan 1992-nji ýyla çenli häkimiýetde galan owgan hökümetleri şowsuzlyga uçrady?

Biziň nukdaýnazarymyzdan Owganystan-Taliban hakykatyndan çykarmaly derslerden biri-de şudur! Şu gün häzirem käbirleri (özem şol käbirleriniň arasynda çepçiler kän) Şeýh Saitden Seýit Ryza çenli etnositi – tire-taýpa düzgünini-feodalizmi mazamlaýan syýasatyň tarapyny çalýar! Owgan çepçileri-de şeýdipdi. Ýogsam bolmasa:

Owgan liderleriniň edip bilmän, Atatürküň amala aşyran zady: feodal yzagalaklygy doly ýok etmek rewolýusiyasysydy.

Türkiýede häzir Taliban ýaly güýçli radikal dinçi toparlanmalaryň bolmazlygynyň sebäbi-de şundadyr!

Soner ÝALÇYN.

"SÖZCÜ" gazeti, 01.09.2021 ý. Publisistika